

- Industrialnogo Obshchestva*], M.: «REFL-book», 1994, 368 p.
20. Agnoli, J., Bruckner, P. Die Transformation der Demokratie. Frankfurt am Main: Athenäum-Fischer-Taschenbuch-Verlag, 1968, 340 p.
21. Miles, St. Consumerism as a way of life. – L. etc.: Sage, 1998, 174 p.
22. Dame, V. Totalitarianism in the XX century [Totalitarizm v XX veke]. [Electronic resource].

УДК 009.1:161.2:94(477)

Тетяна Воропасва

Постколоніальні студії вчених української діаспори

Анотація. У статті доведена актуальність дослідження процесів колонізації і деколонізації українського соціуму. Метою даної статті є аналіз постколоніальних досліджень вчених, які представляють східну і західну українську діаспору. Ці проблеми були викликані розпадом колоніальної системи і створенням постколоніального простору, що стало одним з найважливіших подій ХХ століття. Феномен колоніального панування розглядається через призму імперської організації соціуму.

У статті зроблена спроба визначити простір спільних уявлень вчених західної і східної діаспори щодо колоніального статусу України. Автор розглядає особливості процесів деколонізації, які є основою стабільності соціально-політичних, економічних і соціально-культурних систем держав. Автор наголошує, що необхідно використовувати запропоновані у рамках сучасного українознавства підходи до проблеми оптимізації процесів деколонізації. У нинішніх умовах процес деколонізації українського суспільства залежить від здатності політиків і громадян, знаходити адекватні шляхи вирішення постколоніальних проблем у різних сферах життя. Комплексний аналіз постколоніальних досліджень вчених, які представляють східну і західну українську діаспору, показує, що вчені діаспори довели, що колонії були потужними стимулами для розвитку й збагачення Російської імперії, що колоніальна політика проводилася з використанням потужної ідеологічної основи і засобів масової пропаганди.

Постколоніальні дослідження і постколоніальна теорія є новим напрямком розвитку людських знань. На думку автора, теорія та історія колоніалізму повинна бути переглянута з урахуванням нового емпіричного матеріалу.

Ключові слова: колонізація, імперія, постколоніальні дослідження, діаспора, постколоніальні проблеми, процес деколонізації, Україна.

Tetiana Voropayeva

Postcolonial Studies of Scientists from Ukrainian Diaspora

Abstract. In the article the relevance of research of the colonization and decolonization processes of Ukrainian society is proved. The article touches upon the problems associated with postcolonial studies of scientists who represent the eastern and western Ukrainian diaspora. These problems were caused by the collapse of colonial system and creation of the postcolonial space which became one of the most important political events of the 20th century. The phenomenon of colonial domination is discussed from the point of view of imperial organization. The article attempts to identify the space of general representations of scientists of the western and eastern diaspora concerning colonial status of Ukraine. In the article the features of processes of decolonization which are the basis of stability of the socio-political, economic and socio-cultural systems of the state are considered. The author analyzes the established within the Ukrainian study approaches to the issue of optimization of decolonization processes. In modern conditions the process of decolonization of Ukrainian society depends on the ability of politicians and citizens to find adequate ways to solve postcolonial problems in various spheres of life. A complex analysis of the postcolonial studies of scientists who represent the eastern and western Ukrainian diaspora has been carried out. The scientists of the diaspora proved that the colonies were powerful incentives for the development and enrichment of the Russian Empire. Colonial policy was carried out with usage of strong ideological basis and tools of mass propaganda.

The article analyzes the problems and perspectives of postcolonial research in modern Ukrainian social and humanitarian studies. Actual political situation in Ukraine is considered in the context of postcolonial studies.

The article is also devoted to the theory of postcolonial studies as a new research subject with a significant methodological and heuristic potential within modern of Ukrainian Studies and other socio-humanities. The author focuses on the problems of postcolonial studies' concepts perception, displays the factors affecting the perception of this theory as in the academic environment and in the everyday consciousness. Postcolonial studies and postcolonial theory is the new direction of development of human knowledge. According to the author, the theory and history of colonialism needs to be revised taking into account new empirical material.

Key words: Colonization, Empire, Postcolonial Studies, Diaspora, Postcolonial Problems, Process of Decolonization, Ukraine.

З другої половини ХХ ст. у сучасній соціогуманітаристиці спостерігається активізація постколоніального дискурсу у вигляді публіцистичних, науково-популярних, наукових і художніх текстів (створених авторами, які, як правило, були вихідцями з колишніх колоній європейських держав), а також становлення постколоніальних досліджень. Відомо, що постколоніальні дослідження, як нова сфера міждисциплінарної взаємодії філософії, історії, політології, соціології, культурології, психології та літературознавства, почали затверджуватися

наприкінці 1980-х років і були спрямовані на вивчення співвідношень «імперії – колонії», «центр – периферія», імперський (поневолювальний) – колоніальний (поневолений) та ін. Завдяки цим дослідженням поняття «постколоніалізм» поширилося і на вивчення специфіки прикордоння, відновлення свободи і суб'єктності колонізованих («позбавлених власного голосу») етносів.

Відомо, що засновниками постколоніальних досліджень вважаються Франц Омар Фанон, Едвард Ваді Саїд, Гомі Бгабга, Гаятрі Чакраворті Співак, Міке

Баль, Еме Сезер та ін. У їхніх працях міститься інформація про основні ідеї та концепти постколоніального дискурсу, про специфіку вивчення діалогу «Схід – Захід», про тісні зв'язки постколоніальних досліджень з філософською думкою Європи другої половини ХХ ст.

Вчені, які представляють східну і західну українську діаспору, давно обговорюють питання, пов'язані з колоніальним минулим і постколоніальним сьогоденням України. Вони підкреслюють, що актуальність постколоніальних досліджень на початку ХХІ ст. не викликає сумніву. Дуже важливими є проблеми, пов'язані з постколоніальними проблемами, що виникли в українському суспільстві після 1991 р, а також із процесами деколонізації українського суспільства.

Мета даної статті – проаналізувати постколоніальні дослідження вчених, які представляють східну і західну українську діаспору. Ці проблеми були викликані крахом колоніальної системи і створенням постколоніального простору, що стало одним з найважливіших подій ХХ століття. Ми пропонуємо розглядати феномен колоніального панування через призму імперської організації соціуму.

Відомо, що методологічна основа постколоніальних досліджень була закладена Е. Саїдом у його працях «Орієнталізм» (1978), «Культура та імперіалізм» (1993), які базувались на поняттях «орієнталізм» і «дискурс» (останній термін був запропонований М. Фуко у працях «Археологія знання» (1969) та «Наглядати й карати» (1975)). При цьому в книгах Е. Саїда насамперед звучав «голос поневолених». Автор не приховував, що витоки постколоніального дискурсу знаходяться у глибині історії, у ХІХ ст., а часом і у ХVІІІ ст. (зокрема, у Великобританії ще в 1840-ті рр. виник новий напрям у політичній економії – теорія колонізації, в рамках якої вчені досліджували економічні й соціально-економічні проблеми колонізації і намагалися виробити рекомендації для англійського уряду). Е. Саїд пов'язував даний дискурс із гуманістичною традицією Й.-Г. Гердера, спираючись також на демократичну традицію А. Грамші.

Різномасштабний аналіз колоніального минулого українського народу та інших народів світу представлений у дослідженнях таких вчених, як Д. Андрієвський, С. Величенко, Б. Винар, В. Голубничий, Г. Грабович, О. Грабович, С. Єсельчик, М. Кирчанів, Б. Кравців, В. Кравченко, Т. Кузьо, Е. Маланюк, О. Мотиль, О. Оглоблін, М. Павлишин, Н. Полонська-Василенко, О. Субтельний, М. Шаповал, Ю. Шерех, М. Шкандрій, Р. Шпорлюк та ін. [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7]. Наукові праці представників західної української діаспори (де антиколоніальні мотиви були актуалізовані ще в епоху національного пробудження українців (кінець ХІХ ст. – початок ХХ ст)), а постколоніальний дискурс затверджувався в процесі полеміки з імперським і неокolonіальним дискурсом) сьогодні стали базою для нових постколоніальних досліджень в Україні. М. Шкандрій підкреслює: «мені здається абсолютно очевидним, що постколоніальні

дослідження ... є тією ділянкою, на яку слід звернути увагу українських вчених. Концепти, методи, ідеї і зразки, запозичені з постколоніальних досліджень, можуть відчутно стимулювати аналіз українського культурного досвіду» [5, с. 83].

Вчені, які представляють східну і західну українську діаспору, найчастіше цитують праці Ф. Фанона («Чорна шкіра, білі маски»; «Прокляттям затавровані»), Е. Саїда («Орієнталізм»; «Культура та імперіалізм»), Г. Бгабгі («Нація і наратив»; «Місцезнаходження культури»), Г. Співак («Чи можуть пригноблені говорити?»), А. Меммі («Колонізатори і колонізовані»), Е. Сезера («Дискурс колоніалізму»).

Хоча деякі дослідження представників західної української діаспори з'явилися набагато раніше 1970 – 1980 рр., зокрема, можна назвати книги: 1) М. Шаповала («Велика революція і українська визвольна програма» (1928), «Міжнаціональний стан українського народу» (1934)); 2) Є. Маланюка («Нариси з історії нашої культури» (1954), «Малоросійство» (1959), «Книга спостережень» у двох томах (1962, 1966)); 3) Д. Андрієвського («Російський колоніалізм і советська імперія» (1958)); 4) Б. Винара («Економічний колоніалізм в Україні» (1958), «Українська промисловість: Студії советського колоніалізму» (1964), «Матеріали до історії економічних досліджень в еміграції: 1919 – 1964» (1965)); 5) В. Голубничого («Три лекції про економіку України» (1969)) та ін.

Ще в 1950-ті – 1960-і роки на сторінках діаспоральних газет, журналів і наукових книг утвердилася ідея про стійкі коннотації між російським імперіалізмом і радянським колоніалізмом. У 1980-х – 1990-х роках до (пост)колоніальної парадигми звернулось багато вчених (що представляли західну українську діаспору), які заклали основи (пост)колоніальних студій в українській соціогуманітаристиці.

У 1980-х – 2000-х роках були видані праці: 1) М. Шкандрія «Літературна політика і літературні дебати в Україні, 1971 – 1981 рр. Україна після Шелеста» (1983); «Микола Хвильовий. Культурний ренесанс в Україні. Памфлети» (1986); «Модерністи, марксисти і нація: українська літературна дискусія 1920-х років» (1992); «Росія і Україна. Література і дискурс імперії від часу Наполеона до постколоніальної епохи» (2002); 2) М. Павлишина «Постколоніальні особливості сучасної української культури» (1992); 3) О. Мотиль «Від імперського розпаду до імперського колапсу: падіння радянської імперії у порівняльній перспективі» (1992); «Дилеми незалежності: Україна після тоталітаризму» (1993); 4) Г. Грабовича «Українознавство: формування контексту» (1995); 5) Т. Кузьо «Україна: державне і національне будівництво» (1998); 6) С. Єсельчика «Націоналізм український, білоруський і словацький» (1998); «Сталінська імперія пам'яті: російсько-українські відносини в радянській історичній уяві» (2004); 7) С. Величенка «Проблема російського колоніалізму в українській науковій думці» (2002); «Постколоніалізм і українська історія» (2004).

Відомий російський учений, представник східної української діаспори М. Кирчанів зазначає, що початок 1990-х рр. було ознаменовано глибокою політичною та економічною кризою у Східній Європі, яка зруйнувала СРСР і ліквідувала радянську колоніальну імперію [1]. Автор аналізує у своїх працях співвідношення між політичним транзитом і постколоніальною теорією, підкреслюючи, що після 1991 р. літературні критики (представники західної української діаспори), використовуючи «колоніальний дискурс-аналіз», застосовували термін «постколоніальний» щодо незалежної України, що передбачає її колишній колоніальний статус [6, pp. 3-76, 133-145]. М. Кирчанів підкреслює, що політичні аналітики, які представляють західну українську діаспору, також визначають Україну до 1991 р. як колонію, вказуючи на невітні наслідки російського правління в Україні вже після 1991 р., на загрозу, яку представляє залежність України від російських енергоносіїв, а також на схожість України з колишніми колоніями «третього світу» [2, pp. 16, 63; 3, pp. 99, 127].

Вчені, які представляють українську діаспору, аналізують процеси формування національного дискурсу, конструювання української національної ідентичності в контексті імперської історії, особливості процесів деколонізації, які є основою стабільності суспільно-політичної, економічної та соціокультурної систем держави.

Одним з найважливіших завдань, що стоїть перед сучасним українським суспільством, є деколонізація ментальності, світогляду, самосвідомості громадян України. Адже сьогодні багато сфер сучасного українського суспільства потребують деколонізації і європеїзації. У зв'язку з цим вивчаються запропоновані в рамках українознавства підходи до оптимізації процесів деколонізації. У сучасних умовах процес деколонізації українського суспільства залежить від активізації соціальної відповідальності, індивідуальної і колективної суб'єктності, від уміння позбутися колоніальних комплексів і стереотипів, а також від здатності політиків і громадян знаходити адекватні шляхи вирішення постколоніальних проблем у різних сферах життя.

Отже, нами був здійснений комплексний аналіз постколоніальних досліджень вчених, які представляють східну і західну українську діаспору. Вчені діаспори довели, що колонії були потужними стимулами для розвитку і збагачення Російської імперії, що колоніальна політика завжди здійснювалася з використанням потужної ідеологічної бази та інструментів масової пропаганди. Проведене дослідження дозволило виявити простір загальних уявлень вчених західної і східної української діаспори з приводу колоніального статусу України: 1) обидві групи вчених вивчають колоніальне минуле і постколоніальне сьогодення України; 2) і перша, і друга група вчених доводить, що колоніальний та антиколоніальний дискурси поєднувалися в історії України, відображаючи як тенденції формування національної ідентичності та прагнення до створення національної держави, так і спроби «вписати» лояльні

настрої в загальноімперській контекст; 3) обидві групи вчених вважають, що в рамках української культури «відкрився» вже досить великий постколоніальний простір.

Таким чином, постколоніальні дослідження і постколоніальна теорія є новим напрямком розвитку людських знань. Постколоніалізм в Україні – це складний феномен, який має різні прояви у внутрішній і зовнішній політиці країни. Політико-правовий, соціально-економічний та соціокультурний розвиток України може бути інтерпретовано в категоріях постколоніальних студій. На нашу думку, теорія та історія колоніалізму має бути переглянута з урахуванням нових емпіричних матеріалів. Реалізація європейського вибору України неможлива без подолання постколоніальної спадщини, без відмови від пережитків колоніального минулого в суспільному житті, без активізації процесів деколонізації.

Література:

1. Кирчанов М. В. Украина на современном этапе: тенденции развития внутренней и внешней политики. – Воронеж: Центр изучения Центральной и Восточной Европы, 2006. – 38 с.
2. Kuzio T. *Ukraine: State and Nation Building*. – London: Routledge, 1998. – 298 p.
3. Motyl A. *Dilemmas of Independence: Ukraine after Totalitarianism*. – New York: Council on Foreign Relations, 1993. – 240 p.
4. Shkandrij M. *Russia and Ukraine: Literature and the Discourse of Empire from Napoleonic to Postcolonial Times*. – Montreal & Kingston: McGill-Queen's University Press, 2001. – 284 p.
5. Shkandrij M. *The Postcolonial Moment in Ukrainian Writing // From Sovietology to Postcoloniality. Poland and Ukraine from a Postcolonial Perspective* / J. Korek (ed.). – Stockholm: Södertörns högskola, 2007. – pp. 83 – 92.
6. *Ukraine in the 1990s: Proceedings of the First Conference of the Ukrainian Studies Association of Australia, Monash University, 24–26 January 1992* / Ed. M. Pavlyshyn and J. E. M. Clarke. – Melbourne: Monash University, Slavic Section, 1992. – pp. 3 –145.
7. Velychenko St. *Post-Colonialism and Ukrainian History // Ab Imperio*. – 2004. – No 1. – pp. 391 – 404.

References:

1. KIRCHANOV, M. V. (2016), *Ukraine na sovremennom etape: tendentsii razvitiya vnutrenney i vneshney politiki* [Ukraine at the present stage: trends in the development of domestic and foreign policy], Tsentrazucheniya Tsentralnoy i Vostochnoy Evropy, Voronezh, Russia, 38 pp. [in Russian].
2. KUZIO, T. (1998), *Ukraine: State and Nation Building*, Routledge, London UK, 298 pp. [in English].
3. MOTYL, A. (1993), *Dilemmas of Independence: Ukraine after Totalitarianism*, Council on Foreign Relations, New York USA, 240 pp. [in English].
4. SHKANDRIJ, M. (2001), *Russia and Ukraine: Literature and the Discourse of Empire from Napoleonic to Postcolonial Times*, McGill-Queen's University Press, Montreal & Kingston, Canada, 284 pp. [in English].

5. SHKANDRIJ, M. (2007), "The Postcolonial Moment in Ukrainian Writing", in Korek J. (ed.), *From Sovietology to Postcoloniality. Poland and Ukraine from a Postcolonial Perspective*, Södertörns högskola, Stockholm, pp. 83 – 92. [in English].

6. *Ukraine in the 1990s, Proceedings of the First Conference of the Ukrainian Studies Association of*

Australia, Monash University, Slavic Section, Melbourne, Australia, 24 – 26 January 1992, pp. 3 –145. [in English].

7. VELYCHENKO, ST. (2004), "Post-Colonialism and Ukrainian History" In: *Ab Imperio*, vol. 1, January, pp. 391 – 404. [in English].

УДК 101:316 (477)

Тетяна Гардашук

Колоніалізм, постколоніалізм та екологічні кризи (досвід України)

Анотація. В статті розглядається зв'язок між колоніалізмом, станом довкілля і природних ресурсів та екологічними кризами, що описується поняттям «екологічний колоніалізм». Дослідження з екологічного колоніалізму фокусуються на комплексному аналізі широкого діапазону колоніальних практик, охоплюючи, зокрема, такі питання: розподіл і перерозподіл природних ресурсів, обмеження доступу корінного населення та місцевих громад до природних ресурсів, зміни пропорцій видобутку та використання певних ресурсів; зміни в структурі природокористування та економіки загалом, включно з руйнуванням традиційних форм та місцевих практик природокористування; додатковий тиск зовнішніх ринків; винищення місцевих видів і занесенням інвазійних видів; поширення захворювань; зміна способу життя місцевого населення та структури споживання.

На прикладі природокористування в Україні в складі Російської та радянської імперій аналізуються два аспекти екологічного колоніалізму: 1) колонія як джерело природних ресурсів і сировини для створення доданої вартості для метрополії; 2) колонія як реципієнт екологічних ризиків, що виявляється в перенесенні шкідливих виробництв з підвищеними екологічними ризиками на віддалені території; використанні дешевої робочої сили та нижчих стандартів охорони праці й здоров'я населення; очікуванні меншого спротиву екологічно небезпечним виробництвам з боку колоніального чи постколоніального населення. Показано зв'язок між змінами структури населення, природокористуванням та деградацією довкілля. Боротьба за якість довкілля та якість життя є невід'ємною складовою антиколоніального руху, важливою рушійною силою якого є громадянське суспільство.

Ключові слова: колоніалізм, довкілля, природокористування, екологічний колоніалізм, екологічні ризики, громадянське суспільство.

Tetiana Gardashuk

Colonialism, Postcolonialism and Environmental Crisis (Ukrainian Experience)

Abstract. The link between colonialism, the state of the environment and natural resources and environmental crises are considered in the article. This link is described by the term "environmental colonialism". Research on environmental colonialism are focused on the complex analysis of a wide range of colonial practices. They are as follows: distribution and redistribution of natural resources; restriction of access of indigenous (native) people and local communities to natural resources; changes in proportions of extraction and use of certain resources; changes in the structure of population and local economy, including traditional practices of nature use; additional pressure on external markets; spread of disease and alien species; changes in the life style of the local population and consumption patterns.

Studies of the links between colonialism and anticolonial movement and the environment is important for understanding of the nature of modern environmental crisis and related socio-economic problems, for outlining of the ways and instruments for overcoming environmental crisis, ecosystem restoration and nature use optimization. Research on environmental colonialism is also related to analysis of the genesis and tendencies of local and national environmental movements, strategies and scenarios of development of particular countries, regions as well as the global community as whole.

The two aspects of the environmental colonialism are analyzed with regards of the experience of Ukraine: colonies as a source of natural resources and raw materials to create added value for the metropolis; colonies and peripheral territories as a source of cheaper workforce and as recipients of environmental pollutions and risks. Expectation of less resistance from the local population is one of the reasons for placement of dangerous industries at colonies. Such colonial policy results in environmental pollution and environmental disasters and human tragedies (Bhopal gas tragedy in 1984 in India; Chernobyl disaster in 1986 in Ukraine).

Colonizers also reduce nature and natural resources of colonies to market value and ignore their important social, spiritual, religious and aesthetic roles, which are crucially important for indigenous (native) people and local communities. The downside of this phenomenon is the loss of cultural continuity and traditions of nature use.

There is a strong tie between changes in population structure, systems of natural resources use and environmental degradation. The struggle for the safe environment and quality of life is an integral part of the anti-colonial movement. The civic society is a key driving force of this movement.

Keywords: colonialism, environment, nature use, environmental colonialism, environmental risks, civil society.

Постановка проблеми. Зв'язок між колоніальним становищем країни (етносу, нації), станом навколишнього середовища та природними ресурсами є предметом багатьох досліджень у царині соціальних і політичних наук. Для опису цього зв'язку використовують термін «**екологічний колоніалізм**» (environmental colonialism), а самі дослідження фокусуються на аналізі широкого діапазону колоніальних практик, які впливають на довкілля корінних народів і місцевих громад, а також на

екологічних, політичних, етичних та соціально-економічних наслідках цих практик. Зокрема, до цього переліку входять такі питання:

- розподіл і перерозподіл природних ресурсів, обмеження доступу корінного населення та місцевих громад до природних ресурсів, а також зміни пропорцій видобутку та використання тих чи тих ресурсів та користування;